

ΑΘΗΝΑ.

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ.

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

ΕΤΟΣ Α΄.

ΕΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ.

ΦΥΛ. Α΄.

Τὰ μυστήρια τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῆς Ἐλευστίνος.

—ο—

Ἐν τῷ Α΄. μέρει τῆς παρούσης πραγματείας περιγράφομεν προεισαγωγικῶς τὰ περὶ τῆς φιλοσοφίας τῶν Μάγων ἢ ἱερέων τῆς Αἰγύπτου. Ἐν τῷ Β΄. ἰδίως καὶ ἐκτενέστερον περὶ τῶν Μυστηρίων συνάμα τῶν τε Αἰγυπτίων καὶ Ἑλλήνων, ἅπερ, ὡς θέλομεν εἶη, εἰσὶν ὅμοιοι πρὸς ἀλλήλα. Ἐν δὲ τῷ Γ΄. καὶ τελευταίῳ, περὶ τῶν δοκιμασιῶν τῶν μεμυημένων καὶ τῆς ἰδιαίτερας λατρείας τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων.

Μέρος Α΄.

Οὐδόλωσ προτιθέμεθα ἐνταῦθα ν' ἀναζητήσωμεν τὴν καταγωγὴν τῶν Αἰγυπτίων, οὐδὲ τὴν τῶν θεῶν, τῶν βασιλέων ἢ τῶν ἱερέων αὐτῶν. Λέγομεν μόνον ὅτι, εἰάν λάθωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ ὑφ' ὧν τῶν συγγραφέων, ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων, ἱστορούμενα, θέλομεν προθύμως ἀπονεῖμη τὴν

προσέκουσαν τιμὴν πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους ἱερεῖς, ἀνομολογοῦντες συγχρόνως, ὅτι καὶ ἡ ἐμβριθὴς αὐτῶν θρησκεία οὐχ ἥττονος ἤξιότο σεβασμοῦ. Οἱ Μάγοι ἢ ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου ἦσαν οἱ μόνοι εἰδήμονες τῆς ἱστορίας, τῶν νόμων καὶ τῆς ἠθικῆς. Οὗτοι μόνοι ἐκκαλιέργουν τὰ μαθηματικά, τὴν Γεωμετρίαν, τὴν Φυσικὴν, τὴν Ἀστρονομίαν καὶ τὰς ἄλλας ἐπιστήμας. Οἱ ἱερεῖς ἦσαν μόνοι ἐμπειστοτευμένοι τὴν ἀνατροφήν τῶν βασιλέων, τῶν μεγιστάνων καὶ τῶν μελλόντων νὰ κατέχωσιν ἐξόχους θέσεις ἐν τῇ πολιτείᾳ. Ἐφ' ὅσον οὗτοι διεμένον ἐνάρετοι τὰ ἦθη καὶ τὸν βίον, διετέλουν ὄντες τὸ ὄργανον τῆς εὐημερίας τοῦ λαοῦ· καθόσον ὅμως διεφθείροντο, καθίστανον τὰς γνώσεις των, τὴν θρησκείαν καὶ αὐτὰ τὰ σύμβολα τῆς θεότητος, ὑπερέτας τῆς φιλαυτίας, τῆς πλεονεξίας καὶ τῶν διαφορῶν σκοπῶν, οὓς προϋθιθεντο. Ἄλλ' ἄς διέλθωμεν πρῶτον τὰ περὶ τῆς ἀρετῆς αὐτῶν.

Ἐν τοῖς ἀρχαίοις ἐκείνοις χρόνοις, εἰ

ιερείς, ὅπως ἀφωσιωμένοι εἰς τὴν μελέτην καὶ σπουδὴν τῆς φύσεως, καὶ εἰς τὴν παρατήρησιν τῶν ἀστέρων, ἤζισοντο ἵνα ὦσι διερμηνεῖς τῆς θεότητος. Τὰ ἤθη αὐτῶν, ἐπίσης ἀγνὰ ὡς καὶ ἡ ἠλική των, ἐπέδωκλον σέβας καὶ θαυμασμόν, καὶ δικαίῳ τῷ λόγῳ προσωνομάζοντο σοφοί. Ἐδίδασκον ὅτι ὑπῆρχεν εἰς μόσις Θεός, ὅστις εἶχε συλλήθῃ τὸν κόσμον διὰ τοῦ πνεύματος, πρὶν ἢ ποιῆσθαι αὐτὸν διὰ τῆς εὐδοκίας αὐτοῦ. Τοσοῦτον δ' ἦσαν πεπεισμένοι περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ὑπερτάτου τούτου Ὁυτος, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐξέτεινον τὸ σέβας καὶ τὴν λατρείαν αὐτοῦ, ὥστε οὐδέποτε ἐτόλμησαν ν' ἀποκνηθῶσιν οὔτε ὁποῖα τις ἢ μορφή, οὔτε ὁποῖα ἢ δύναμις αὐτοῦ. Ὁ μηχανισμὸς τοῦ παντός καὶ ἡ οὐσία τῆς ὕλης, ἅπερ οὐδεὶς θνητὸς δύναται ἐννοῆσαι, ἐφρίοντο τοῖς φιλοσόφοις τούτοις μυστήρια τοῦ Ὑψίστου. Θυμάζοντες τὰ ἔργα αὐτοῦ, τὰ θεώρουσι ὡς μαρτυρίαν δυνάμεως καὶ ἀπειροῦ δικαιοσύνης. Τὰ προῖοντα τῆς γῆς καὶ τὰ χορηγοῦντα ὠφελείας τοῖς ἀνθρώποις, τοῖς ἐνέπνεον αἰσθήματα εὐγνωμοσύνης. Πάντα τὰ φυσικὰ ἀποτελέσματα καὶ πάντα τὰ γεγονότα τὰ συντελοῦντα πρὸς διδασκαλίαν, ἐσημειοῦντο διὰ χαρακτήρων σχετικῶν, τῶν καλουμένων ἱερογλυφικῶν, καὶ ἐνεχαράσσοντο ἐν τοῖς νατοῖς ἢ ἐπὶ δημοσίων μνημείων. Ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη, οἱ ἀστέρες καὶ τὰ στοιχεῖα ἐλόμβανον τὰς προσωνομίας των κατὰ τὰς διαφόρους αὐτῶν ιδιότητας. Οὕτω, τὸ στοιχεῖον πῦρ, τὸ διακεχυμένον εἰς ὅλα τὰ σώματα, ἐκαλεῖτο Φθῆ ἢ Κνέφ· λέξις ἐμφαντικὴ, καθὼ σημαίνουσα τὴν φωσφόρον δυνάμιν, τὴν πηγὴν παντός φωτός. Ἐκ τῆς ιδέας ταύτης εἰ Ἕλληνας προσέλαβον τὸν

Ἡρακλειστον αὐτῶν, ὃν προσωνομάζον θεὸν τοῦ πυρός καὶ πηγῆν πάσης τελειότητος. Ἐντεῦθεν δὲ πλείστοι συγγραφεῖς, ἀπατηθέντες, ἐνόμισαν ὅτι ὁ Κνέφ τῶν Αἰγυπτίων ἐθεωρεῖτο ἀνάκθεσις ὡς ὃν τι νοερὸν καὶ προσέτι ὡς ἡ ἀρχὴ τοῦ καλοῦ. Ὁ ἥλιος, ὁ κατὰ τὴν δοξασίαν τῶν ἀρχαίων μάγων εἰς σφαῖραν συμπυκνωθεὶς, ἀπετέλει ἰσχυρὸν μέρος τοῦ ἀρχικοῦ ἐκείνου πυρός· διὸ οἱ Ἕλληνας τὸν ἐθεώρουσι ὡς υἱὸν τοῦ πρώτου, καὶ οὐχὶ ἀπλῶς τὸ μέγα καὶ ὑπερτάτον φῶς, ὡς ἐκεῖνοι. Ἄλλως τε αἱ ιδιότητες τοῦ ἀστρου τούτου ἐπολλαπλαζίαζον ἐπ' ἀπειρον τὰς προσωνομίας καὶ παραστάσεις αὐτοῦ. Ἐκεῖνο δὲ ὅπερ ἡμεῖς ἀποκαλοῦμεν μακαριότητα ἢ εὐδαιμονίαν, δὲν εἶχε τὸ γελοῖον ἢ χιμαιρικὸν ὡς πρὸς τοὺς ἀρχαίους τῆς Αἰγύπτου ἱερείς· ἐνόμιζον αὐτὴν συνέπειαν τῆς προαιωνίου τάξεως, ἣν ἡ ἀρχέτυπος κινητικὴ δύναμις εἰσῆγαγεν εἰς τὸ πᾶν, καὶ ἣν τὰ ἐντελέστερα αὐτῶν ὄντα συνηροθάνοντο ἀδιαλείπτως ἐν ἑαυτοῖς. Ὁ βελθὺς οὗτος συλλογισμὸς τοὺς ἔκαμνε νὰ θεωρῶσιν ὡς τοσαῦτα εὐεργετήματα τοῦ πλάστου πάντα τὰ συντελοῦντα εἰς τὴν εὐδαιμονίαν αὐτῶν καὶ, ἵνα σαφέστερον τοῦτο δηλωθῆ, ἔθετον πάντοτε πλησίον ἢ κατόπιν τῶν παραστάσεων τοῦ ἡλίου τὸν χαρακτήρα τὸν ἀπεικονίζοντα τὸ αἶτιον τῶν εὐτυχημάτων. Τοῦτο δὲ, ὡς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, προσωνομάζον καὶ ἡ ἀρχὴν ἢ Ἀγαθοδαίμονα. Ἀναγινώσκοντες λοιπὸν τὰ ὀνόματα τῶν Αἰγυπτιακῶν ἢ Ἑλληνικῶν τούτων θεοτήτων ἐν ταῖςδε βαθμολογικῇ καττάξει: α. Κνέφ ἢ Ἡρακλειστος. β. Ἡλιος, υἱὸς τοῦ πρώτου. γ. Ἀγαθοδαίμων ἢ καλὴ ἀρχή. Τέλος, παρίστανον τὸν Χρῶ

νον, τὴν Φύσιν καὶ τὸ Λογικὸν εἰς τρόπον διδακτικόν, ἢ τοῦλάχιστον παραστατικόν τῆς σχέσεως τῆς μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν παραγομένων εὐεργετημάτων. Οὕτως οἱ Αἰγύπτιοι ὡς καὶ οἱ Φοίνικες παρίστανον τὸν Χρόνον δι' ἐνὸς δράκοντος ἢ ὄφραως κυκλοειδῶς ἐστρωμένου καὶ τὴν οὐρὰν αὐτοῦ δάκνοντος, ἢ διὰ γέροντος, ἐξ οὗ οἱ Ἕλληνες ἐσχημάτιζαν τὸν Κρόνον. Τὴν δὲ Φύσιν διὰ δύο ἀγαλμάτων. Τὸ τοῦ Ὁσίριδος, ὅστις μὲ ἀκτίνας περὶ τὴν κεφαλὴν ἢ μὲ σκῆπτρον εἰς τὴν χεῖρα παρίστανε τὸν Ἥλιον. (Συγγραφεῖς τινες θέτουν ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ μίτραν ἢ πῖλον ὀκυρόφυον ἢ σφαῖραν ἢ προβοσκίδα ἐλέφαντος ἢ πυκνὴν φυλλάδα. Ἄλλοι δὲ τινες ἀντὶ ἀνθρωπίνου κεφαλῆς τῷ δίδουσι κεφαλὴν ἰέρακος, εἰς δὲ τὴν χεῖρα ἐν Τ προσσηροσμένον διὰ κρίκου,) καὶ τὸ τῆς Ἰσιδος, ὅπερ παρίστανε γυναῖκα γόνιμον, κεκαλυμμένην τὸ πρόσωπον, φέρουσαν μέδιμνον ἐπὶ κεφαλῆς καὶ ὑπὸ τὴν ἀριστερὰν μασχάλην ὑδρίαν κεκλιμένην, σύμβολον τῆς γῆς. Οἱ μάγοι ἐκάλουον αὐτοὺς βασιλέα καὶ βασίλισσαν τῆς φύσεως· κοινῶς δ' ἐκαλοῦντο ἀδελφός καὶ ἀδελφὴ, ἢ ἀνδρόγυνον, ἵνα ὑποδείξωσιν ὅτι ἀρσώτεροι ἦσαν ἔργον τοῦ Ὑψίστου, καὶ ὅτι ὁ μὲν ουνετέλει πρὸς τὴν τοῦ ἄλλου καρποφορίαν. Τὸ δὲ Λογικὸν παρίστατο δι' ἐνὸς παιδίου, Ὄρου, ὅπερ ἢ Ἰσις, ὑπὸ τοῦ Ὁσίριδος βοηθουμένη, ἐκράτει ἐνώπιον αὐτῆς, ὑποδηλοῦντος ὅτι τὸ ἀνθρώπινον λογικόν, ἀσθενὲς ὄν, χρῆζει ἀντιλήψεως. Κάτωθι τοῦ Χρόνου, παρὰ τῆ Φύσει καὶ τῷ Λογικῷ, παρίστατο ἡ αἰτία τοῦ κακοῦ. Ἐτοποθετεῖτο δ' οὕτω πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι αἱ τυχαιότητες τῆς ἀνθρωπότητος εἰσὶν ἀπο-

τέλεσμα ἐλευθέρως ἐνεργείας, παραχωρηθείσης τῆ ὕλη ὑπὸ τοῦ Ὑψίστου Δημιουργοῦ. Καίτοι δὲ τὸ σύμβολον τοῦτο ἐποίκιλλε κατὰ τὰ διάφορα αὐτοῦ φαινόμενα, παρίστατο συνήθως δι' ἐνὸς τέρατος, Τυφῶνος καλουμένου, λέξεως σημαίνουσης τὸ ἀντίθετον τοῦ καλοῦ. Μία καταγίς, μία πυρκαϊή, εἰς λιμὸς καὶ πλείσται ἄλλαι μάστιγες τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἐφήρμοζον αὐτῷ σχήματα καὶ προσόντα ἀλλόκοτα. Κατὰ δὲ τὴν μυθολογίαν ἡ κεφαλὴ τοῦ ὑψοῦτο μέχρι τῶν ἀστέρων, ἢ μία τοῦ χεῖρ ἠγγίξε τὴν Ἀνατολὴν, ἢ ἑτέρα τὴν Ἰλίην, ἀπὸ δὲ τῶν ρωθῶνων τοῦ φλόγας ἐξερεύγοντο.

Ἐνταῦθα ἐτελείονον οἱ χαρακτηῖρες τῆς πρώτης τάξεως· κατόπιν ἐπήρχοντο οἱ τῆς δευτέρας. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι παρίστανον τοὺς ἐφευρέτας τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν π. χ. τὸν Θῶτ ἢ Τῶτ ἢ Ἐρμῆν, πρὸς οὗ ἀποδίδουσι τὰς πρώτας ἀστρονομικὰς γνώσεις καὶ τὴν ἐφεύρεσιν τῶν συμβολικῶν γραμμάτων τὸν Ἀσκληπιόν, ὡς σπουδάσαντα καὶ δοξάσαντα τὴν ἰατρικὴν καὶ πλείστους ὁμοίους αὐτοῖς. Παρίστανον πρὸς τούτοις τοὺς βίσιλεις, τοὺς εἴτε σοφῶς ἢ τυρανικῶς κυβερνήσαντας· τοὺς ὑπουργοὺς, τοὺς πρὸς τὴν εὐημερίαν ἢ τὴν κακοδαιμονίαν τῶν λαῶν συντελέσαντας, καὶ τέλος τοὺς μαχητὰς, τοὺς τὴν πατρίδα προστατεύσαντας ἢ προδόντας. Ὁ βουδ ὁ τοσοῦτω χρήσιμος τῆ γεωργίᾳ παρίστατο πολλάκις αὐτὴν τὴν γεωργικὴν. Ἡ τέχνη αὕτη, ἢ διὰ παντός ἐπωφελὴς τοῖς ἀνθρώποις, ἐτιμᾶτο μεγάλως ἐν Αἰγύπτῳ· διόπερ οὐδενὸς ἐφείδοντο, ὅπως εὐκολύνωσι τὴν ἐκμάθησιν αὐτῆς. Ἐπειδὴ δ' ὁ γεωργός οὐδὲν ἧς ἐλέκτητο πλείστους τῶν

ἄλλων γνώσεις, οἱ ἱερεῖς ἤγειρον δημοσίους στήλας ἐν τοῖς ναοῖς τῆς Γῆς, τῆς Φύσεως (παρισταμένης, ὡς εἴρηται, διὰ τοῦ Ὁσίριδος καὶ τῆς Ἰσιδος τῆς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Δήμητρος καλουμένης) καὶ ἐν διαφόροις μέρεσιν, ἐφ' ὧν ἐσημείουσιν τὴν περίοδον τοῦ Ἥλιου, τὰς φάσεις τῆς Σελήνης, τὰς ὥρας τοῦ ἑνιαυτοῦ, καὶ τέλος τοὺς μῆνας, εἰκονιζομένους διὰ διαφόρων τῆς γῆς προϊόντων καὶ τῶν τὴν δεῖνα ἢ τὴν δεῖνα ἐποχὴν γεννωμένων ζώων. Δικαιούμεθα ὅθεν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ἀπένειμον οὕτω τὰς γνωστάς ἐπωνυμίας τοῖς δώδεκα σημείοις ἢ ἀστερισμοῖς τοῦ Ζωδιακοῦ, ἐξεικονίσαντες τὴν ἐναρξιν τῆς ἀλιείας διὰ τῶν Ἰχθύων, τὴν γέννησιν τοῦ ἀρνίου διὰ τοῦ Κριοῦ, πατρός αὐτοῦ, τὴν πηλινδρομικὴν κίνησιν τοῦ ἡλίου διὰ τοῦ Καρκίνου, τὸν ἰσχυρὸν καύσωνα τοῦ θέρους διὰ τοῦ Λέοντος, τὰς ἰσημερίας διὰ τοῦ Ζυγοῦ, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Πρὸς δὲ τούτοις ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀνεμοὶ ἀλληγορικῶς παρίσταντο· ἦτοι, οἱ ἐτησίαι διὰ τοῦ ἰέρουκος, οἱ μεσημβρινοὶ ἀνεμοὶ διὰ ἔποπος, καὶ οἱ ἄλλοι διὰ διαφόρων πτηνῶν, ἐστραμμένων πρὸς ἀναλόγους διευθύνσεις· (ὅθεν ὁ τὰ νῦν ἐπὶ τινων οἰκοδομημάτων ἢ κωδωνοστασιῶν ἰστάμενος ἀλέκτωρ, ἐστίν, οὕτως εἶπεῖν, λείψανον τῆς ἱστορικῆς ταύτης ἀληθείας) Πρὸς ταῦτα λοιπὸν ὁ γεωργὸς προσήρχετο ἵνα διδαχθῆ περὶ τοῦ πρακτέου καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν προσδοκωμένης ὠφελείας. Καὶ οἱ βροσιεῖς πολλαῖς ἀνῆγειρον οἰκοδομὰς προσομοίας ταῖς ἱεραῖς ταύταις στήλαις. Ὁ διερχόμενος τὰ περίχωρα τῶν Θεῶν καὶ τῆς Μέμφιδος, ἀπῆντα οὕτως εἰς ἑκαστον βῆμα ὀβελίσκευς, στήλας καὶ πυραμίδας, ὧν αἱ ἐξω-

τερικαὶ ἐπιφάνειαι ἦσαν ἀφιερωμέναι πρὸς τὸ δημόσιον καλόν. Τὰ μὲν, κεκαλυμμένα ὑπὸ συμβολικῶν χαρακτήρων, περιείχον ἀξιόλογά τινα σημεῖα τῆς ἀστρονομίας, ἢ τὰς τακτικὰς τοῦ Νείλου πλημμύρας καὶ τὰς βαθμιαίας αὐτοῦ ἀναβάσεις. Ὁ Σείριος π. χ. ἀστὴρ, ὅστις ἐφαίνετο κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτῶν, παρίστατο διὰ τοῦ κυνός, συμβόλου εὐσταθείας· καὶ πρὸς δῆλωσιν προσέει τῆς διαρκείας τῆς τῶν ὑδάτων κατακλύσεως, συμβαινούσης ὑπὸ τοὺς ἀστερισμοὺς τοῦ Λέοντος καὶ τῆς Παρθένου, οἱ ἱερεῖς κατεσκεύαζαν ἀγάλματα Σφιγγῶν ἐξαισίου μεγέθους, ἔχοντα σῶμα λέοντος, κεφαλὴν δὲ γυναικὸς ἢ ἀνδρός. Ἵππρχον δὲ καὶ Σφιγγες ἐσχηματισμέναι ὑπὸ τριῶν συνάμα φύσεων, γυναικὸς λέοντος ἔξ κυνός. Ἐπὶ τῶν ρηθέντων ὀβελίσκων κ. λ. ἐσημειοῦντο πρὸς τούτοις τὰ βλαβερὰ ζῶα μετὰ τῶν καταστρεφόντων αὐτά· οἷον ὁ κροκόδειλος, ὁ ἰχθυέμων, ὁ ἵπποπόταμος καὶ ἡ ἴδις καὶ τὰ μᾶλλον ὠφέλιμα καὶ ὑγιεινὰ φυτὰ, ὡς τὸ λίνον, ὁ λωπὸς καὶ τὰ ὄσπρια. Πυραμίδες τινὲς πάλιν ἦσαν ἀληθεῖς μεσημβρινοὶ, δεικνύουσαι τὰ πρῶτιστα τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος. Το ἔνδον τῶν μεγαλοφανῶν τούτων οἰκοδομημάτων ἐχρησίμευε πρὸς ταφὴν τῶν καλῶν βασιλέων, καὶ ἐνουπῆρχεν, ὡς λέγεται, καὶ εἰσόδος ζοφερῶν ὑπογείων ἀποληγόντων εἰς ναοὺς, ἐνθα οἱ ἱερεῖς προσέφερον τὰς θυσίας των καὶ ἠσχοῦντο εἰς μοναστικὰς σκληραγωγίας.

Ἴδου μικρὰ τις ἀφήγησις τῆς θρησκείας τῶν ἀρχαίων μύθων καὶ τῶν μέσων, ἀτινα μετεχειρίζοντο πρὸς διδασκαλίαν τοῦ λαοῦ. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ φιλοσοφία, ἡ μᾶλλον τὸ ἀνθρώπινον λογικὸν εἶναι ἐπίσης σφα-

λερών, ὡς καὶ τὸ ἄτομον εἰς ὃ ἐμπνέει τοσαύτην ἀλαζονείαν, ἢ μεταβολὴ τῶν χρόνων ἠλλοίωσε τὰ πάντα· ἢ πληθὺς τῶν ἱερογλυφικῶν χαρακτήρων, τῶν αἰεὶ διατελούντων ἐν τοῖς ναοῖς, ἐν τοῖς δημοσίοις μνημείοις καὶ ταῖς διαφόροις θέσεσι τῶν ἀγορῶν καὶ τῶν πανηγύρεων, ἐγορήγει τῷ χυδαίῳ λαῷ πλείστας ὄσας εὐκαιρίας τοῦ νὰ παρορμηθῆ ἑκθαμβος ἐνώπιον τῶν συμβόλων τούτων. Γινώσκων οὗτος ἀσαφῶς πως ὅτι τὰ σχήματα ταῦτα ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ ζώων εἶχον σχέσιν πρὸς τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, τὴν γῆν καὶ τὰς ἐποχὰς τοῦ ἔτους κ. λ. ἐξέλαβεν ἀμέσως τὸ σύμβολον ὡς πραγματικόν τι ὄν, καὶ κατὰ συνέπειαν ἐκάστη τούτου παράστασις κατέστη δι' αὐτὸν εἰδῶλον ἐφελκύνον τὸν σεβασμὸν, τὴν λατρείαν καὶ τὸν φόβον του. Ὅθεν ὁ Ὅσιρις ἢ ἥλιος ἐγένετο θεὸς κατοικήσας ἄλλοτε εἰς Αἴγυπτον· ἀλλ' ἤδη εἰς οὐρανὸν, τὸ βασιλείον αὐτοῦ, ἐπανελθὼν, προνοεῖ ὑπὲρ αὐτῆς. Ἡ δὲ Ἴσις ἢ γῆ ὑπῆρξεν ἀληθῶς ἢ οὐζυγος τοῦ Ὁσιρίδους καὶ βασιλίσσα τοῦ οὐρανοῦ· τὰ δὲ λοιπὰ σημεῖα ἀπετέλουν τὴν συνοδίαν τῶν πρωτίστων τούτων θεοτήτων.

Τοιαύτη ἐν συντόμῳ ἐγένετο ἡ ἀρχὴ τοῦ βασιλείως, τῆς βασιλίσεως καὶ τῆς στρατιᾶς τῶν οὐρανῶν, ἅπερ ἐλατρεύοντο παρά τισιν ἀρχαίοις Ἀσιανοῖς λαοῖς.

Οἱ ἱστορικοὶ μάλιστα, οἵτινες, χωρὶς ἀκριβῆς νὰ ἐμβαθύνωσιν εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος, ἠθέλησαν νὰ ἐξηγήσωσι τὰ ἱερογλυφικά, ἐνόμισαν ὅτι ἀνεύρισκον ἐν τοῖς συμβόλοις τούτοις τοσαύτας ἀφηγήσεις καὶ λεπτομερείας τῶν ὄσων συνέβησαν εἰς τὸν ἰδρυτὴν τῆς Αἴγυπτιακῆς ἀποικίας. Οὕτω λοιπὸν ἐκ τῶν ἀπλουστά

των τούτων σημείων παρήχθησαν αἱ πλάναι τῆς εἰδωλολατρείας καὶ δεισιδιμονίας· τὰ δὲ ἠθικὰ ἀγάλματα, ἐφ' ὧν ταῦτα ἐνεχαράσσοντο δι' ἔλλειψιν γραφῆς, μετατρέπησαν ἐκ τῆς ἀμαθείας εἰς τοσαύτας ἐπουρανίους, ἐπιγείους καὶ καταχθονίους δυνάμεις. Τὸ δ' ἀξιοθαύμαστον, οἱ ἱερεῖς, οἱ κατέχοντες τὰς ἐμδριθεστέρας γνώσεις, ἀντὶ νὰ καταργήσωσι τὴν γελοιώδη ταύτην λατρείαν, ἢ καὶ ἀναστείλωσι τὴν πρόσοδον αὐτῆς, ἀνακηρύττοντες διαρρήδην τὴν ἀλήθειαν, προσεπίθουν ὅπως ἐπαυξάνωσι τὴν πλάνην· οὕτω δὲ πράττοντες προὔτιθεντο τὴν διατήρησιν τῆς ἐξουσίας, ἣν ἐξήσκουν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ, καὶ ἦεις ἡλαττοῦτο καθόσον οἱ ἡγεμόνες καθίσταντο ἰσχυρότεροι. Εἶναι βέβαιον ὅτι, ἀφοῦ ἅπασι οἱ ἱερεῖς ἐβεβήλωσαν τὴν θρησκείαν, ἐπιτρέψαντες οὕτω καὶ πιστώσαντες τὴν πρὸς τὰ ὑλικά σχήματα εὐλάβειαν, ἀπώλεσαν τὴν ἀθωότητα καὶ τὴν σοφίαν αὐτῶν. Ὅπως δὲ ποτε, δικαιούμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι, ἐπὶ τῆς βασιλείας ἀπανθρώπων τινῶν καὶ ἀδίκων βασιλέων, οἱ μάγοι, οἱ τοσοῦτω περίδοξοι ἕνεκα τῆς φιλοσοφίας των, ἀπετόλμησαν τὸ πρῶτον νὰ προσφύγωσιν εἰς τοὺς χρησμούς καὶ τὰ θαύματα. Ἐνόμισαν ἀναμφιβόλως ὅτι οὐδεὶς ἄλλος τρόπος ὑπῆρχε τοῦ νὰ καταπλήξωσι τοὺς τυράννους καὶ νὰ ἐπιθέσωσι φραγμὸν τινα κατὰ τῆς ὀμότητος αὐτῶν, εἰμὴ τὸ ν' ἀντιτάξωσιν αὐτοῖς ὑπερφυσικὴν τινα δύναμιν, ἣν οὐδέποτε ἠθέλων δυνηθῆ νὰ ὑπεκφύγωσιν. Ἡ φωνὴ ὅθεν τῶν ὑποτιθεμένων τούτων θεοτήτων δὲν ἐβράδυνεν ἵνα ἐπιβῆλῃ τὰς δεούσας καὶ ἀναποδράστους ἐξιλεωτικὰς τῶν ἐγκλημάτων ποινας. Βασιλεῖς, πρίγκηπες, ὑπουργοί

καὶ αὐτοὶ οἱ χειρώνακτες, ὑπέκειντο ἐξί-
σου εἰς αὐτάς. Οὐ μὲν ἀλλὰ καὶ ἅπαντες
οὗτοι, πλὴν τῶν τελευταίων, μαθηταὶ τῶν
ἱερέων διατελέσαντες, διετήρουν πρὸς αὐ-
τοὺς μέγα σέβας καὶ τιμὴν, καὶ τοῖς ἀπέ-
νεμον πλείστα προνόμια· τοῦθ' ὅπερ ἐπή-
ξανε τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν καὶ ἐξουσίαν ἐ-
πὶ τῶν κοινωπιῶν. Ἡ μεγάλη δ' ἡμέρα
τοῦ ἐξίλασμοῦ τῶν ρηθέντων ἀμαρτημά-
των ἦτο ἡ τελευταία ἢ ἡ δεκάτη τοῦ ἔτους.
Τὴν ἡμέραν ταύτην ὁ μέγας ἱερεὺς ἠδύ-
νατο νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἄδυτον τοῦ ναοῦ,
ὁ δὲ Θεὸς ἐξεδηλοῦτο αὐτῷ κατ' ἰδιαίτερον
τρόπον. Πρὶν δ' ἢ εἰσέλθῃ, ἐξωμολόγει
δημοσίᾳ τὰς ἀμαρτίας αὐτοῦ τε καὶ τοῦ
λαοῦ, καὶ πρὸ πάντων τῶν μεγιστάνων, ἐ-
ξίλασκόμενος αὐτάς διὰ πλουσίων προ-
σφορῶν καὶ ἐξαιρέτων θυσιαῶν.

Ὁ θαρραλέος καὶ εὐσεβὴς οὗτος τρό-
πος τοῦ εὐφρονίζειν τοὺς ἀνθρώπους, κα-
τεστρεψε μὲν τοὺς ἱερεῖς ἡγεμόνας τοῦ
παντός, ἀλλὰ πηρήγαγε συγχρόνως τὴν
εἰδωλολατρείαν καὶ τὸν φανατισμὸν, καὶ
κατὰ συνέπειαν ἅπαντα τὰ δεινὰ, ἅτινα
τὰ τέρατα ταῦτα συνετάχουσι μεθ' ἑαυτῶν.
Οἱ ἡγεμόνες ἐγένοντο δεισιδαίμονες, ὑπο-
κριταὶ ἢ τύραννοι (1), οἱ δὲ ἱερεῖς ἀπατεώ-
νες, ὑπερόπτικοί καὶ φιλοκερδαῖς.

(1) Ὁ Καμύσας, συμβουλευτὴν τὸν υἱὸν
τοῦ Κῦρον, λέγει πρὸς τοὺς ἄλλους τάδε: «Ὅσα
» μὲν ἔστι μαθόντα εἰδέναι, μαθὼν ἂν, ὡς περ
» τὰ τοκτικὰ ἔμοιθε; ἕσα δὲ ἀνθρώποις οὕτε
» μαθητὰ οὕτε πηροατὰ ἀνθρωπίνῃ προνοίᾳ,
» διὰ μαντικῆς ἂν πρὸς Θεὸν πυνθανόμενος
» φρονιμώτερος ἄλλων ἂν εἴης. Καὶ παρακί-
» τισάν: Ἡπαρ γὰρ ἱερὰ καὶ οἰκονοῦς; μήτ' ἐν
» ἑαυτῷ μηδέποτε μήτ' ἐν στρατιᾷ κινδυνεύ-
» σης». (Ξεινοφ. Ἑλλ. Παιδ. Β. β. Α'. Κεφ. VI.)

Ἀπ' ἐκείνης τῆς στιγμῆς χρονολογεῖ-
ται, οὕτως εἶπειν, ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν ἤρξαν-
το οὗτοι μετέρχεσθαι ἀπάσας τὰς γνώσεις
αὐτῶν (ἦσαν δὲ τότε οἱ μόνοι κατεχοντες
τοιαύτας), ἅπαντα τὰ μέσα τὰ ὑπὸ τῶν
ἐπιστημῶν καὶ τῆς γενικῆς ὑπολήψεως
χορηγούμενα, ὅπως ὑπεριοχίσουσι τῆς
κοσμικῆς ἀρχῆς. Ἀπ' ἐκείνης τῆς σιγι-
μῆς προσεπάθησαν ἵνα ἐπιτείνουσι τὴν ἀ-
μάθειαν καὶ τὴν πλάνην ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ
πνύματι καὶ νὰ πληρώσωσιν αὐτὸ μυθω-
δῶν καὶ γελοιωδῶν ἱστοριῶν, αἵτινες ἐξευ-
τελιζουσι τὸ λογικόν, περιουβρίζουσι συν-
άμα καὶ τὸ Ὑπέρτατον Ὄν, τὸν πλάστην
καὶ δημιουργὸν τοῦ παντός. Τοῦτο οὐδό-
λως ἤθελε συμβῆ, ἂν αἱ βίβλοι αἱ περιέ-
χουσαι τὰς ἱερὰς καὶ ἠθικὰς ἀληθείας ἐ-
γνωστοποιούντο πρὸς τὸ δημόσιον, καὶ ἂν
ἕκαστος οἶκος ἱερατικὸς, ἀντὶ δοχείου ἀ-
λαζονείας καὶ ψεύδους, ἦτο μᾶλλον σχο-
λεῖον ἀμισθον πρὸς διδασκαλίαν τοῦ λαοῦ.
Ἐκτοτε τέλος ὑπὸ φανατισμοῦ καὶ πλεο-
νεξίας ἐμπορούμενοι περιεκλείοντο ἐν ταῖς
δόξαις ἐντὸς τῶν δρυῶν, ἵνα ἐκφέρωσι
βαρβάρους χρησμούς καὶ κηρύττωσι ψευ-
δαῖς ὀπτασίας (2).

Τούτῃστιν ἡ μαντικὴ χρησιμεύει πρὸς τὴν πο-
λιτικὴν.

(2) Ἐπιθὶ τὸν Σουῖδαν εἰς τὴν λέξιν Δω-
δώνη, καὶ τὸν Vandale Ἱστορικῶν Χρη-
σμῶν. Πρὸς τοὺς ἄλλοις, γνωστός ἐστὶν ὁ τοῦ
Γύγης χρησμός. Ὁ ἀξιωματικὸς οὗτος τοῦ βα-
σιλέως τῆς Λυδίας ἐδολοφώνησε τὸν ἡγεμόνα
τοῦ Κανδαύλην, ἐνυμφεῖσθαι τὴν σύζυγον καὶ
κατέσχε τὸν θρόνον αὐτοῦ. Οἱ Λυδοὶ ἠρώτη-
σαν τὸν χρησμὸν τῶν Δελφῶν πῶς νὰ τιμω-
ρήσωσι τὸν κακοῦργον, ἀλλ' οἱ ἱερεῖς δωροδοκ-
θέντες ὑπὸ τοῦ Γύγης, προσενεγκόντες αὐτοῖς ἕ-
πελάχ χρυσᾶ, ἐγνωμοδότησαν ὑπὲρ αὐτοῦ.

Κατὰ συνέπειαν δὲ τούτων ἔσχον τὸ αἰσχρὸν καὶ ἐπὶνείδιστον ἔθος ἐν Θηβαῖς καὶ ἐν Βαβυλῶνι, ταῖς δύο μεγίσταις ταύταις πόλεσι τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τοῦ νὰ παραισάγωσι καθ' ἑκάστην νύκτα, μίαν τῶν ὠραιότερων γυναικῶν ἐν τοῖς νατοῖς αὐτῶν, ἵνα πιστώσωσι τοὺς λαοὺς ὅτι τὰ ἐξ αὐτῶν γεννώμενα τέκνα εἰσὶ τοσοῦτοι θεοὶ καὶ ἡμίθεοι, ὡς ὠρεῖλον ἐπίσης νὰ λατρεύωσιν.

(3). Ἴδου, παρατηρεῖ ὁ σοφὸς μυθολόγος Ἀβδῶς Banier, πῶς οἱ πανουργοὶ ἱερεῖς κατεγράθησαν τῆς εὐπιστίας τῶν Θνητῶν.

Οὕτως, ἀντὶ μάγων φιλοσόφων, σεβασμίων καὶ ἐναρέτων ἱερέων, ὡς δικαίως τὸ κατ' ἀρχὰς ἐτίμων καὶ ἐσέβοντο ἅπαντα τὰ ἔθνη, ἐγένοντο τέρατα, διασπείραντα διχονοίας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλοιώσαντα τὸ ἀνθρώπινον λογικόν, καταστρέψαντα τὰ κράτη, καὶ προσβαλόντα καὶ

(3) Ὁ Ἡρόδοτος, ὅστις εἶχε σπουδάσει παρὰ τοῖς ἱερεῦσι, βεβαιεῖ τὸ γεγονός τοῦτο. Ἄλλως τε εὐρίσκωμεν τραγῆν τούτου ἀπόδειξιν ἐν τοῖς ἱστοροῦμένοις περὶ τοῦ Μοῦνδου. Ὁ νέος οὗτος, ἀνατραφεὶς ἐν μέσῳ τῶν ἡδονῶν καὶ τῶν κικουρημάτων, ἔτιμν ἐπεκράτου ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Τιβερίου Κλαυδίου, ἠβουλήθη νὰ ἀτιμάσῃ τὴν Παυλίην, σύζυγον τοῦ διοικητοῦ τῆς Συρίας Σατουρνίνου. "Ὅπως δ' ἐπιτύχῃ τοῦ ποθοῦ ἐνοῦ, συνενοήθη μετὰ τῶν ἱερέων τῆς Ἰσίδος, οἵτινες ἀνήγγειλαν τῇ Παυλίῃ ὅτι ὁ θεὸς Ἄνουβις ἐπεθύμει νὰ τὴν ἴδῃ. Ἡ λίαν εὐπιστος, ἀλλὰ τιμὰ ρωμαῖς μετέβη νύκτωρ εἰς τὸν ναόν. Τὴν ἐπιούσαν ὁμολόγησεν αὐτῇ τὰ γινόμενα τῷ συζύγῳ αὐτῆς, ὅστις ἀμέσως τὰ ἐκοινοποίησε τῷ αὐτοκράτορι. Ὁ Τίβεριος διέταξεν αὐθροεῖ νὰ ἀπογχονίσωσι τοὺς ἱερεῖς, νὰ κατεδαφίσωσι τὸν ναόν, καὶ νὰ ριψώσιν εἰς τὸν Τίβεριον τὸ ἄγαλμα τῆς Ἰσίδος, τὸν δὲ Μοῦνδον εἰς ἕξορίαν κατεδίκασε.

αὐτὴν τὴν ζωὴν τῶν βασιλείων. Ἐγένοντο τέλος ἀσεβεῖς καὶ ἱερόσυλοι, οἵτινες ἀπὸ περάτων μέχρι περὶ τῆς οἰκουμένης ἐδεβήλωσαν τὰ προσόντα τῆς θεότητος καὶ ἀπεκήρυξαν σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου τὴν καθάραν ἰδέαν, ἣν πᾶν ὄν λογικὸν συλλαμβάνει περὶ τῆς αἰωνίου προνοίας, τῆς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι πρᾶξαγούσης αὐτό. (ἰκολουθεῖ.)

Πραγματικότης καὶ Ἰδανικότης.

—ο—

Ὁ ἄνθρωπος, τὸ μόνον ὄν τὸ διὰ θεῶν προσόντων πεπρωτισμένον, εἶναι καὶ τὸ μόνον εἰς ὃ ἐπεδαψιλευθῆ τὸ εὐεργετικόν τῆς φαντασίας πλεονέκτημα. Τὰ σφερούμενα ψυχῆς ὄντα ζῶσιν ἐν τῷ κόσμῳ διὰ τῶν αἰσθήσεων, χαίρονται ἐν τῇ ἐπιτυχίᾳ τῶν πόθων των, καὶ τρέμουσιν ἐπὶ τοῖς κινδύνοις αὐτῶν. Μόνος ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ βυκαλιζῆται ἐν τῷ κόσμῳ διὰ τῆς φαντασίας. Ἡ θαυμασία αὕτη δύναμις, τὸ λαμπρότερον δῶρον, ὅπερ ὁ θεὸς ἐδώρησατο τῷ ἀνθρώπῳ, φέρει τοὺς ἀρίστους αὐτοῦ καρποὺς μόνον ὅτε τεθῆ ἐν ἀρμονίᾳ μετὰ τῆς πραγματικότητος. Μεταξὺ ἰδανικοῦ καὶ πραγματικοῦ δὲν πρέπει νὰ ὑφίσταται, διάστασις. Οὐδέτερον αὐτῶν εἶναι πλήρες τοῦ ἑτέρου ἐλλείποντος· τὸ ἓν δὲ καὶ μόνον αὐτῶν δὲν ἐπαρκεῖ εἰς τὸν εὐγενῆ τοῦ ἀνθρώπου προορισμόν.

Τὸ ἐνεστὸς εἶναι ὁ ὕλισμός, ἡ πραγματικότης· τὸ αἰθέριον δὲ στοιχεῖον, ὁ μυστηριώδης καὶ μέγας, τὸ ὕψου καὶ γοητεῦον, εἶναι τὸ ἰδανικόν. Ἀποχωρίσατε αὐτὰ καὶ ἡ πραγματικότης θέλει μείνει ἄξεστος, γυμνῆ, δύσμορφος, ἀτελής. Ἡ δὲ ἰδανικότης οὐδὲ ἄλλο ἢ φῶμα. Ἀπὸ τῆς

τερα λειτουργοῦσι καλῶς, ὅταν εὐρίσκωνται ἐν ἐπαφῇ πρὸς ἄλληλα. Ἐάν ἡ πραγματικότης τεθῆ ὑπεράνω τῆς ἰδανικότητος, εὐρισκόμεθα τότε ἐρριμμένοι εἰς τὰς ἀνοουσίους ἀπολαύσεις βίου καθιρώς αἰσθητικοῦ. Δὲν καταγινομένη πλέον ἡ περὶ τὰ πραγματικὰ γεγονότα καὶ ἀντικείμενα· ἀλλὰ ταῦτα, ὅσον καὶ ἂν ᾧσι καλὰ, ἐὲν εἶναι ποτὲ δυνατόν νὰ μᾶς ἐξαγνίσωσι, νὰ μᾶς ἀνυψώσωσιν. Ἐλλείπει ἡμῖν ἡ κλίμαξ ἡ ἀγούσα εἰς τὰς ὑψηλὰς καὶ ἀγνάς σφίρας. Διάκειται ἐσβεσμένος ὁ φάρος ὁ καθοδηγῶν τὸν νοῦν ἡμῶν εἰς μακρὰς ἀποστάσεις· ἡ ποίησις τοῦ βίου ἀπώλετο τὸ μέλλον, ἡ μεγίστη τοῦ βίου ἡμῶν συμπλήρωσις, δὲν ὑπάρχει πλέον, ἐάν ἡ πραγματικότης δὲν περιδέληται τὸ ἰδανικόν.

Ἄλλ' ἂν ἀφ' ἐτέρου ἐγκαταλειφθῶμεν ὀλοσχερῶς εἰς τὴν ἰδανικότητα, λησμονοῦντες τὸ πρακτικόν μέρος, τρέχομεν τότε ὅπισθεν οὐκί, καὶ στερούμεθα τῶν πραγματικῶν ἀγαθῶν. Τοιοῦτοτρόπως δὲν ποιούμεθα ἐπωφελῆ τῆς φαντασίας χρῆσιν. Ἡ ἀφρων αὐτῆ τοῦ ἰδανικοῦ ἐπιδιώξις, ἐπιφέρει ἀντιπάθειάν τινα κατὰ τῶν πραγματικῶν ἀντικειμένων, νοσηρὰν τινα τρυφερότητα πρὸς τὸ παρελθόν ἢ τὸ μέλλον, ἡδοξὸν τινα ἱκανοποιήσιν ἐπὶ ἀνυπάρκτων ἀντικειμένων, συντόμως δ' εἰπεῖν ἀπάτην διηνεκῆ. Ἡ ἐπιδιώξις ἰδανικὴν τινα κατάστασιν, ἀνάγκη νὰ φθάσωμεν μέχρι τῆς Ἐξέτη, καὶ νὰ περιφρονήσωμεν τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν δόξαν τῆς φυλῆς ἡμῶν.

Ἐκ τῆς ἐπιδιώξεως μόνου τοῦ ἰδανικοῦ, ἀπορρέει ἡ ἀνικανότης πρὸς τὸ ἐρευνᾶν τὰς πραγματικότητας, διὸ ὁ ἰδανιστὴς εἶναι ἀνίκανος νὰ παραγάγῃ τι καλόν. Ἀφ' ἐτέρου δευλικὴ εἰς τὴν πραγματικότητα προ-

σκόλλησις, ἀμβλύνει τὴν εὐαισθησίαν, περιορίζει τὰς πνευματικὰς τέψεις, παρεμποδίζει τὴν ἀπολαύην τῶν καρπῶν τῶν κόπων μας, καὶ δὲν ἐπιτρέπει ἡμῖν νὰ καταστῶμεν ἀληθῶς εὐτυχεῖς.

Ἡ ἀρετὴ ἐγκείται ἐν τῇ καλλιέργειᾳ τῆς πραγματικότητος, ἀνευ τῆς λήθης τοῦ ἰδανικοῦ. Δείον ν' ἀποδεχόμεθα τὰ πράγματα ὡς ἔχουσιν, ἔστω καὶ ἂν δὲν μᾶς ἱκανοποιῶσιν ὡς ἔδει. Εἶναι εὐγενέστερον τὸ νὰ συμμορφώμεθα μετὰ τὰς πραγματικὰς περιστάσεις καὶ νὰ μελετῶμεν πῶς νὰ βελτιώσωμεν αὐτὰς, ἢ νὰ ἀδημονῶμεν θυσιάζοντες πολῦτιμον ὑπαρξίν εἰς ἀνωρελῆ παράπονα.

Ἐπάρχει ἀφθονος ἐργασία διὰ τε τὰς χεῖρας καὶ τὸ πνεῦμα. Ἀνάγκη ὁμῶς δραστηριότητος, ὑπομονῆς, ἐπιμονῆς καὶ θάρρους, ὅπως ἀντιμετωπίζωμεν τὰς θλίψεις καὶ τοὺς κινδύνους.

Διὰ τῶν ἔργων καὶ οὐχὶ διὰ τῶν ὀνειρῶν δυνάμεθα νὰ βελτιώσωμεν τὴν κατάστασίν μας. Πάντα τὰ ὑλικά ἀγαθὰ ἀπαντῶνται ἐν τῷ θρασυδίῳ τῆς πραγματικότητος· ἀλλ' ἡ ἰδανικότης τρέφει τὸ εὐγενέστερον ἡμῶν μέρος, καὶ ἀναβιβάζει ἡμᾶς εἰς αἰθέρικὴ ὕψη. Δὲν δύναται πάντες νὰ ᾧσι ποιηταί, ἀλλ' ἕκαστος δύναται νὰ καλλιέργῃ ἐν τῇ ψυχῇ του τὸν πρὸς τὴν ποίησιν ἔρωτα.

Πόσον ἀληθὲς ἐστὶν ὅτι ἡ πλαστικὴ δύναμις εἶναι τὸ ὠραιότερον τοῦ ἀνθρώπου κληροδόμημα! Ἀφαιρέσωμεν ἀπὸ τῆς ὕλης τὰ πλεῖστα τῶν γοητῶν της· δὲν ἐχάθημεν διὰ τοῦτο ἐν τῇ ἰδανικότητι εὐρίσκομεν δευτέραν πηγὴν γλυκυτήτων· λησμονοῦντες πᾶν ὑλικόν, δυνάμεθα νὰ εὐρωμεν ἄλλα ἀντικείμενα γοητευτικότε-

ρα καὶ μᾶλλον πρωτότυπα ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς φαντασίας.

Ἄς ἔχουμεν λοιπὸν πίστιν εἰς τὴν πραγματικότητα καὶ διὰ τῶν συλλήψεων τῆς ψυχῆς ἡμῶν δυνάμεθα νὰ ὑψωθῶμεν μέχρι τῆς ἀρρήτου μακρυότητος τῆς μελλούσης ζωῆς.

Περὶ τῆς Κατηχέως τοῦ ἀ. βασιμοῦ.

—ο—

(Συνίχεια ἴδε φυλλάδιον Γ')

Β'.

ΔΟΚΙΜΑΣΙΑΙ.

Ὁ ὑποψήριος δίδον νὰ ὀδηγηται εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ ναοῦ ἀπροκατάλητος καὶ ἀπροετοίματος. Αἱ ἰδέαι ἃς περὶ Μασσωνίης δυνάτων νὰ ἔχη, πρέπει νὰ ὦσιν ἰδικαί του, ἢ νὰ τὰς ὀφείλῃ εἰς τὴν ἰδικιτέραν αὐτοῦ μελέτην καὶ πειραν· οὐδέποτε δὲ νὰ ὑποβάλλωνται αὐτῷ πρὸς τοῦ ἀναδόχου δίκην τυπικοῦ τινος καὶ ἀσυνκρτήτου μαθήματος, τοῦ ὁποίου ἀποστηθίζει τὰς λέξεις, χωρὶς νὰ ἐμβυθῆν εἰς τὴν ἔνοιαν. Ὅταν χαρίζεμενοι δῆθεν εἰς τὸν ὑποψήριον ἐξηγήσωμεν αὐτῷ καὶ πρὶν εἰσεῖται παρ' ἡμῶν εἰσελήθῃ ὅτι πᾶσαι φερ' εἶπεν αἱ φυσικαὶ ἡμῶν δοκιμασίαι εἶναι ἄσκοπά τινα καὶ ἀβλαβῆ τερατουργήματα, εἰς ἃ τὸν ὑποβάλλομεν, διότι ὁ τύπος καὶ ἡ παράδοσις τὸ ἀπαιτεῖ ὅταν εἰς αὐτὸν εἴπωμεν ὅτι αἱ ἐρωτήσεις αἰτινες θέλουσι τῷ ἀπογανθῆ, εἶναι τὰ τετριμμένα ἐκεῖνα ἡλικὰ ἀξιώματα τὰ ὁποῖα μόνον πρὸς τὸ ἀκουσθῆναι ἀπαγγέλονται, σὰς ἐρωτῶ, ἀδ., ἐποῖαν ἀρὰ γε ἰδέαν θέλει μορφώσει περὶ ἡμῶν ὁ θμύλητος; Ἡμεῖς δὲ αὐτοὶ δυνάμεθα νὰ μορφώσωμεν ὀρθήν τινα ἰδέαν περὶ τοῦ χαρακτήρος του, περὶ τῆς ἀναπτύξεώς του, περὶ τοῦ νοῦς του, ὅταν ἐνώπιόν μας παρίσταται ἐκτελῶν ὡς νευρόσπαστον τὰς στραφὰς καὶ περιστροφὰς τῶν ὀδοποριῶν, ἀν-

τηγῆ δὲ ὡς κύμβαλλον ἀλλαλλάζον ὅσα παρὰ τοῦ ὀδηγοῦ του ἐνωτίσθη;

Καὶ ὅμως αἱ δοκιμασίαι αὗται ὄσον ἀλλόκοτοι, ὄσον παράδοξοι καὶ ἂν φαίνωνται εἰς τοὺς πολλοὺς, ἔχουσι ὑψηλὴν τινα καὶ ἱστορικὴν ἔνοιαν, τὴν ὁποῖαν θὰ πειραθῶ ἐν συντόμῳ νὰ σὺς ἐκθέσω.

Ἄς ἀναδράμῃ ἕκαστος ἡμῶν νοερώς εἰς τὴν εὐτυχῆ ἐσπέραν τῆς μνηστεῶς του, καὶ ἃς πειραθῆ ἐκ τῆς ἰδέας του ἀντιλήψεως νὰ κινήσῃ περὶ τῆς ψυχολογικῆς καταστάσεως παντὸς νεοφίτου.

Καὶ πρὶν εἶτι μνηθῆ ἕκαστος ἡ ὦν, εἶχε τὴν ἀρίστην περὶ Μασσ. ἰδέαν, διότι ἡ πείρα, αἱ συνδαιλέξεις καὶ αὐτὰ τὰ βιβλία μᾶς εἶχον ἐμπνεύσει ρομαντικὸν τι περὶ αὐτῆς· αἰσθημα-Φίλος τις τὸν ὁποῖον ἀγαπῶμεν καὶ σεβόμεθα ἀναδέχεται νὰ μᾶς εἰσγαγῆ εἰς τὸν ἄγνωστον τοῦτον καὶ μυστηριώδη κόσμον, πρὸς δὲ αἰσθανόμεθα ἐλευόμενοι διὰ μηχανητικῆς τινος ἀκαταγνώστου ἐπιρροῆς. Φθάνει τέλος τὸ ποθητὸν καὶ πρὸ πολλοῦ προσδοκώμενον ἐσπέρας. Ἐκαστος τοῦ ὄρολογίου κτύπος ἀντηχεῖ ἐν τῇ καρδίᾳ μου καὶ γίνεται ἐν αὐτῇ παλμός.— Τέλος ὁ φίλος παρουσιάζεται καὶ μοὶ λέγει νὰ τὸν ἀκολουθήσω. Φθάνομεν πρὸς τινος κοινῆς οἰκίας, κάτωθεν τῆς ὁποίας μοὶ φράττουσι δι' ἐπιδέσφου τὰς ὀφθαλμούς. Διατί; Διότι ἴσως δὲν κριθῶ ἄξιος, ἢ διότι πιθανὸν οἱ ὄροι τοὺς ὁποῖους θέλουσι μοὶ προτείνει δὲν γίνωσι παρ' ἐμοῦ δεκτοί. Εἰς ἀμφοτέρως τὰς περιπτώσεις εἶμαι ἐλεύθερος νὰ ἀποσυρθῶ, ἀλλ' ἀποσυρόμενος, δὲν ἔχω καὶ τὸ δικαίωμα νὰ γνωρίζω ποῦ εὐρίσκειται ἡ Στ'.

Ἀφῆς αἴρεται ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου ὁ ἐπίδεσμος καὶ εὐρίσκομαι μόνος ἐντὸς διαματίου στενοῦ καὶ ὑπὸ θμυροῦ φωτός φωτιζομένου. Τὰ τρομερὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ματαιότητος ἐμβλήματα πανταχόθεν με περιστοιχίζουσι. Συμβουλαί, ἀπειλαί, παραινέσεις, πλήττουσι τοὺς ὀφθαλμούς μου κεφάλαιος

γράμμασιν ἐγγεγραμμένοι ἐπὶ τῶν τοίχων τῆς
παραδόξου ἐκείνης εἰκτικῆς—Γνωθὶ σκοτὸν—
Δειλὸ ἀπιθε—Προδότα φεύγε—Μέμνησο ὅτι
ἄνθρωπος εἶ. Τὸ δωμάτιον ἐκεῖνο εἶναι ἢ τοῦ
τάφου ἀπεικονίσις—Λί ρήτραι ἐκεῖναι εἰσὶν ἢ
φωνὴ τῆς συνειδήσεως—Εἶμαι καταδεδ κα-
σμένος εἰς θάνατον—Ἴδου τετραχίον ἄρτου
καὶ ποτήριον ὕδατος, τελευταῖα τοῦ σώματος
παραγορεύα. Ἴδου χάρτις, κονδύλιον καὶ με-
λάνη, ἵνα συντάξω τὴν διαθήκην μου—Ρί-
πιω ἐπὶ τοῦ χάρτου βλέμμα' τί βλέπω; «Πι-
στεύεις εἰς ἓν ὑπέρτατον ὄν; Παραδέχεσαι τὴν
ἀρετὴν; Ἐλπίζεις τὴν τελειοποίησίν σου;
γράφον τὴν ἠθικὴν διαθήκην σου ὡς ἂν ἐπρό-
κλιτο ν' ἀποθάνῃς τὴν στιγμὴν ταύτην.»

Δὲν πρόκειται λοιπὸν περὶ θανάτου, ἀλλὰ
περὶ ἀναστάσεως, δὲ ζητοῦσι νὰ φρονέωσιν
ἐμὲ, ἀλλ' ἐνέμοι τὰ ἐλαττώματα, τὴν κκιὴν
τὸ σπέρμα τῆς διαφθορᾶς. Ἐκ τοιούτων ἴ-
δων ἐμφοροῦμενος ἐμολογῶ τὴν ὑπαρξίν τοῦ
Θεοῦ, παραδίχομαι ὅτι καίτοι παραγκωνί-
μενὴ καὶ καταδικασμένη, ὑπάρχει ὁμοῦ παρ'
ἀνθρώποις ἢ ἀρετῇ, καὶ κάτωθεν τῆς διαθήκης
μου γράφοι: *Ἀγαπήμεν ἀλλήλους*. Κρούε-
ται ἤδη ἡ θύρα καὶ μελανέμων τις προσω-
ποδοφός, κρατῶν μάχικρον, ἧτις πλέον δὲν
μὲ φοβίξει, μοὶ ζητᾷ τὸν χόρτην καὶ ὄσα ἐπ'
ἐμοῦ φέρω μέταλλα. Δικαί; Διότι τὰ μέ-
ταλλα, ὑγκιον διαφθορᾶς καὶ ἐξυχειώσεως
δέον ν' ἀπορρίπτονται ἀπὸ τὸν βουλούμενον
νὰ εἰσελθῇ εἰς τὸ τέμενος τῆς ἀρετῆς. Ἴδου
ἐπιστρέφουσι καὶ μ' ἐρωτῶσιν ἂν προτίθεμαι
νὰ ὑποστῶ τὰς δοκιμασίας' μετὰ τὴν κατα-
φατικὴν μου ἀπάντησιν μὲ θέτουσιν ἡμίγυμον
καὶ ἀνοπόδητον καὶ μὲ τοῦς ὀφθαλμοὺς δε-
δεμένους εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἀγνώστου ἐ-
κείνου, ὅστις δέσας με δι' ἀλύσεως μὲ σίρει δι-
κὴν κτήνους ἀγρῶσ ποῦ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον
φωνὴ παραγορευτικὴ ἀντηχεῖ εἰς τὰ ὄτα μου
καὶ μοὶ λέγει ὅτι ἡ ἄλυστος, ἧτις βρύνει τὸ
σῶμα μου ἀπεικονίζει τὰς προλήψεις τοῦ πρῶ-

του καὶ ἀπολιτεύτου ἀνθρώπου. Ὅτι ἡ ἀπο-
γύμνωσίς μου περιστῆ τὴν ἀρχικὴν τοῦ ἀν-
θρώπου ἀθωότητα καὶ ὁ ποῦς μου ἐγυμνώθη
ἐπειδὴ ὁ τόπος ἐνθα θὰ ὀδηγηθῶ εἶναι ἱερός.
Ἀρχίζω μετὰ θύρους καὶ καρτερίζω τὰς τρεῖς
περιοδείας, αἵτινες μοὶ ἐνθυμίζουσι ὅτι ἡ κινή-
σις εἶναι ὁ ὑπέρτατος νόμος τῆς φύσεως καὶ
πίσης προόδου ἀρχή. Ἀναπολεῖ ἐπίσης εἰς
τὴν μνήμην μου τὰς περιοδείας τῶν ἀρχαίων
καὶ νεωτέρων σοφῶν, καὶ τὰς ἀτελειότητους
τῶν οὐρανίων σωμάτων κινήσεις καὶ πείθουμι
περὶ τῆς ὑψηλῆς ἐννοίας τῆς ὑποκρυπτομένης
εἰς τὰς περιοδείας τοῦ α. β. κ. μ.

Ὁ καθαγμός διὰ τοῦ ἀέρος, διὰ τοῦ ὕδατος,
διὰ τοῦ πυρὸς, μὲ ἀνακινῶνται τὴν ἀτε-
λειότητα μετὰ τὸ πνεύματος καὶ ὕλης πάλιν,
τὸν γυμναστὴν ἀγῶνα τὸν ὁποῖον ὁ ἄ. Ὁρω-
πος κατὰ τῶν στοιχείων ἀγωνίζεται καὶ ὅστις
ἀπὸ τῶν Ἀργοναυτῶν καὶ μέχρι Κολόμβου,
ἀπὸ Ἀρχιμήδους καὶ μέχρι Φουλτῶνος, ἀπὸ
Ἰακίου καὶ μέχρι Μιγκολφῆρου εἰσεῖτι δὲν
ἐλθῆς. Τὸ ποτήριον τῆς πικρίας ἀναικλαίσις
τὴν μνήμην μου τὸ μετὰ' χολῆς ὄξος τοῦ
Χριστοῦ καὶ τὸ κώνειον τοῦ νιῶ τοῦ Σωφρο-
νίσκου. Τὸ φῶς τὸ ὁποῖον μετὰ ζωφῆς λάμ-
ψεως πλήττει διὰ μιᾶς τοῦς ὀφθαλμοὺς μου,
μοὶ ἐνθυμίζει τὴν ἀλήθειαν, ἧτις καίτοι προσ-
καίρω παρὰ τῶν πηθῶν καὶ προλήψεων ἐπι-
σκιαζομένη, θὰ φθάσῃ ἡμέρᾳ ἐν ἣ θὰ ἀνα-
λάμψῃ ὡραία καὶ φωτοβόλος. Ὁ Μασ'. ἕρκος
μὲ διδάσκει διάκρισιν καὶ ἐχευμένειαν, ἄνευ τῶν
ὁποίων οὐδέποτε ἐπιτυχᾶνεται μέγας τις
σκοπός. Ἡ ἱερὰ λέξις εἶναι τὸ πρῶτον γράμμα
τοῦ Μασ'. ἀλφάβητου, τὸ ὁποῖον ὅταν ἐξ ὀ-
λοκληροῦ ἐκμάθω, θὰ δύναμαι ν' ἀναγινώσκω
ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ ὡς ἐπὶ βιβλίου.

Ἡ χειραφία εἶναι σύθημα συνάμα καὶ ἐν-
θύμημα.—Ὁ βηματισμός εἶναι ὀλόκληρος δι-
δασχά.—Τὸ σημεῖον τῆς τάξεως εἶναι ἕρκος,
καὶ τὸ ἐργατικὸν περίζωμα σύμβολον φιλο-
πανίας καὶ σημαία προόδου. (ἀκολουθεῖ)

Μύσεις τοῦ Λιμίλιου Λιττρέ.

—ο—

Τῆ 8 Ἰουλίου 1875 ἐμύθη ἐν τῇ ἐν Παριείοις Στοᾶ Clémente Amitié, προσδρευομένη ὑπὸ τοῦ ἀδ. Cousins, ὁ Αἰμίλιος Λιττρέ, μέλος τῆς Γαλλικῆς ἀκαδημίας, ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ, ἀρχηγὸς τῆς Θετικῆς Φιλοσοφίας, καὶ συγγραφεὺς τοῦ Γαλλικοῦ λεξικοῦ καὶ ἄλλων πολλῶν ἐπιστημονικῶν ἔργων.

Μετὰ τὴν μύσιν τοῦ Βολταίρου κατὰ τὴν 7 Ἀπριλίου 1778 ἐν τῇ Στοᾶ Nuf Sours, ἡ δευτέρα μεγαλοπρεπὴς μύσις εἶναι ἡ τοῦ Λιττρέ.

Παραλείποντες τὰ τῆς τελειῆς, δημοσιεύομεν τὴν ἀπάντησιν, ἣν ὁ μεγαλοφυὴς Λιττρέ ἀπηύθυνεν εἰς τὴν ἀποτανθεῖσαν αὐτῷ ἐρώτησιν: Τίνα εἰσὶ τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου. Ἴδου αὕτη.

Κύριοι!

Πρόκειται νὰ σᾶς ἐκθέσω τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου. Σοφὸς τις τῆς ἀρχαιότητος, ὃν βροχιεὺς τις ἠρώτησε περὶ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, ἐζήτησε, ἵ' ἀπαντήσῃ προθεσίαν, ἣν παρέτεινεν ἐκείνῳ, ἀναβάλλων ἀπάντησιν, ἣ δὲν ἠδύνατο νὰ δώσῃ. Ἐγὼ δὲν θὰ παρατείνω τόσῳ πολὺ τὴν ἀπάντησίν μου, ἀπάντησιν, ἣν ἀδίκως ἀνομάζω ἐμὴν, διότι αὕτη εἶναι φιλοσόφου, εὐτιμὸς ἐγὼ ὑπῆρξα ὁ μαθητής.

Οἱ γνωρίζοντες τὴν θετικὴν φιλοσοφίαν, εἰ ἀγνωσάντες σελίδας τινὰς τῶν βιβλίων μου, γινώσκουσιν ἤδη τί θὰ εἴπω καὶ δὲν περιμένουσιν αὐτὴ ν' ἀρνηθῶ, αὐτὴ νὰ παραδεχθῶ. Πῶς ὅμως, θὰ εἴπωσιν οἱ πλείστοι, οἵτινες ἀγνοοῦσι τὰς ἀρχὰς τῆς τοι

αύτης φιλοσοφίας, πῶς; εἶναι τάχα δυνατόν τὸ μὴ ἀρνεῖσθαι καὶ τὸ μὴ παραδέχεσθαι ἐν ταυτῷ; Ναί· εἶναι οὐ μόνον δυνατόν, ἀλλὰ, κατ' ἐμὲ, σοφὸν καὶ σωτήριον.

Ἐπιτρέψατέ μοι νὰ εἰσέλθω εἰς τὸ βέθος τοῦ ζητήματος, οὐχὶ μὲν ἀνευ περισκέψεως, ἀλλ' ὅμως ἀνευ ἐνδοιασμοῦ καὶ μετὰ πλήρους φιλοσοφικῆς ἐλευθερίας.

Ἐμέμθησαν τὴν Μασσωνίαν ὅτι ἐργάζεται καὶ τεκταίνει ἀγνοῶν τίνες συνομοσίας. Ἐγὼ ἀναγνωρίζω καὶ ὁμολογῶ ὅτι ἐργάζεται ὄντως μίαν, ἣν ὑπερβαλλόντως ἐπαινῶ, τὴν συνομοσίαν τῆς ἀνοχῆς ἐν μέσῳ τῆς σκληρότητος καὶ τῆς βίας τοῦ φανατισμοῦ.

Εἶναι φανερόν ὅτι τὸ προτεινόμενόν μοι θέμα ὑποβαλλόμενον εἰς τὴν παρ' ἐμοῦ κληρομένην θετικὴν ἐπιστήμην, ἀλλάσσει ὄψιν, ἀφ' ἧς σιγμῆς εἰς τῶν ὄρων τοῦ εὐρίσκειται κεκρυμμένος εἰς χώρας ὑπὸ τῆς ἡμετέρας διανοίας ἀπροσπελάσιους, ἐνῶ ὁ ἕτερος ὑφίσταται. Ὁ ἀνθρωπος εἶναι ὀυδριαδῶς σχετικόν· μένει νὰ ὀριθῇ ποῦ ὑπάρχουσιν αἱ ἀρχικαὶ σχέσεις αἱ ὀρίζουσαι τὸ ἠθικὸν πεπωμένον.

Ἡ γνώσις τῶν Θεῶν ἢ τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀρχαιοτάτη. Τί περὶ τούτου ἐσκέπτοντο οἱ ἀνθρωποι κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, ἀγνοοῦμεν· ἀλλὰ τὰ πρῶτα βιβλία, δηλ. τὰ ἀρχαιότατα χρονικά, αἱ ἀρχαιότατοι παραδόσεις καὶ τὰ ἀρχαιότατα φασματὰ, ἀφιερῶθησαν ὅπως πληροφορήσασιν τοὺς ἀθρώπους περὶ τῆς μεγίστης καὶ μυστηριώδους ἐνόςμεως, τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦς.

Ἀπλοποιουμένη καὶ εἰκαζομένη ἐστὶ μᾶλλον ἡ γῆσις αὕτη, ἐφθασε μέχρις ἡ

μῶν. Ἐπιβάλλεται δὲ αὐτῇ εἰς τὰς δικ-
νοίας ὑπὸ δύο ἐπόψεως, τὴν ἱστορικὴν καὶ
τὴν φιλοσοφικὴν. Ἰπὸ τὴν ἔποψιν τὴν ἱ-
στορικὴν ὁ Θεὸς ὠμίλησε πρὸς τοὺς ἀν-
θρώπους καὶ ἀπεκαλύφθη. Ἰπὸ τὴν ἔποψιν
τὴν φιλοσοφικὴν ὁ κόσμος εἶναι ἀποτελε-
σμα, ἔργον ὑπάρχει λοιπὸν ἡ αἰτία, ὁ
ἐργάτης.

Τί νὰ σκεφθῶμεν περὶ τοῦ ἱστορικοῦ
γεγονότου; Ἡ κριτικὴ ἢ τὰς ἀποδείξεις
σταθμίζουσα, καὶ παραβάλλουσα τὰ ὅμοια
ἀλλήλοις γεγονότα, εὗρεν, ἐπεξερχομένη
τὰ χρονικὰ τῆς ἀνθρωπότητος, πλείστας
ἀποκαλύψεις, ὧν τινες φέρουσι ἀποδείξεις
ἐν τῇ ἀρχηγόνῳ αὐτῶν ἀθωότητι, ἃς αὐτὴ
δὲν ἐθεώρησεν ἱκανὰς νὰ ἀντισταθμίσωσι
τὴν πειραματικὴν ἐπιστήμην τοῦ ἀμετα-
βλήτου τῶν νόμων τῆς φύσεως. Ἡ ἀποκά-
λυψις εἶναι θαύμα, καὶ ἐπιστήμη περι-
λαμβάνουσα ἐν τῷ κύκλῳ αὐτῆς θαύματα,
δὲν ὑπάσχει. Οὔτε ἡ ἀστρονομία ἐν τοῖς
οὐρανοῖς, οὔτε ἡ φυσικὴ ἐν τῇ γῆ, οὔτε ἡ
χημεία ἐν τῷ τῶν στοιχείων συνδυασμῷ,
οὔτε ἡ βιολογία ἐν τοῖς φαινόμενοις τῆς
ζωῆς, παραδέχονται θαύματα. Δὲν λέγω,
ὅτι αἱ ἐπιστῆμαι πᾶσαι ἀρνοῦνται τὸν Θεὸν
κατ' ἀρχὴν, ἀλλ' ἐννοῶ ὅτι οὐδεμία ποτὲ
τὸν ἀνῆντησεν ἐν τῇ πραγματικότητι.

Ἐγκαταλείποντες τὴν ἱστορίαν, τί πρέ-
πει νὰ σκεφθῶμεν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ περὶ
πρώτης αἰτίας; Οὐδεμία τῶν ἐπιστημῶν
ἀρνεῖται πρώτην τινὰ αἰτίαν, διότι οὐδέπο-
τε εὕρεται τὸ διαψεύδον αὐτήν, ἀλλ' ἐπίσης
οὐδεμία τὴν ὑποστηρίζει, διότι οὐδέποτε
εὕρεται τὸ ἀποδεικνύον αὐτήν. Πᾶσα ἐπιστή-
μη πληροφορεῖται ἐν τῷ σχετικῷ ἄπουδῆ-
ποτε φάσει εἰς ὑπάρξεις καὶ νόμους ἀμει-
ώτους, ὧν ἡ φύσις ἀγνωσταί· οὐδεὶς ἀρ-

νεῖται ὅτι ὑπιοθεν ὑπάρχει περαιτέρως λό-
γος, ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς ποτὲ ἔφθασε μέχρις
αὐτοῦ. Ἡ δοκιμὴ δὲν εἶναι εὐκόλος. Πᾶ-
σα ἐπιστήμη, οἰκλήποτε καὶ ἂν ἦ ἡ πίστις
ἦν ἐπιστημῶν τις δύναται νὰ ἔχη περὶ τοῦ
ἱστορικοῦ γεγονότος, ἢ τοῦ φιλοσοφικοῦ
δόγματος, πᾶσα, λέγω, ἐπιστήμη ἀποφεύ-
γει νὰ προσκολληθῇ εἰς τὴν ἄλυσσον τῶν
ἐσότης νόμων καὶ τῶν ἰδίων θεωριῶν, ὅτι
ἐλήφθη δίκην δανείου ἀπὸ τῆς ιδέας πρω-
τογενοῦς τινος αἰτίας. Τὸ ἔργον τοῦτο
ἀφῆθη μόνῃ τῇ Θεολογίᾳ καὶ τῇ Μεταφυ-
σικῇ.

Ἐκ τῶν προειρημένων ἕκκατος βλέπει
καὶ μόλις εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ ὑποδείξω,
τί ἡ θετικὴ φιλοσοφία ἐπραξε. Τὰς ἐλλεί-
ψεις ταύτας τῆς καταφάσεως καὶ ἀρνή-
σεως, συντετριμμένας, εἶναι ἀληθές, καὶ
ἃς οὐδεὶς ποτε ἐσκέφθη νὰ συναρμόσῃ,
συνήρμησεν ἐν ἱεραρχικῇ τάξει, καὶ μόλις
ἠδυνήθη νὰ θέσῃ πάσας αὐτάς συλλήδην
ὑπὸ τὸ ὄμμα τῆς ἐν τῇ ἐνότητι αὐτῶν τῇ
περιλαμβανούσῃ τὴν γνῶσιν τοῦ κόσμου,
τοῦ αἰτίου καὶ τῆς κοινωνίας, ἀνήγγειλεν
ὅτι τὸ σύνολον τῆς διδασκαλίας τὸ ἀπορ-
ρεῖον ἐκ τῶν ἰδιαιτέρων διδασκαλιῶν, οὐδὲν
ἐβεβαίον καὶ οὐδὲν ἠρνεῖτο περὶ τῆς πρώ-
της αἰτίας καὶ περὶ τοῦ ὑπερφυσικοῦ. Ἄλ-
λὰ διεδήλωσε ταυτοχρόνως ὅτι ἡ διδασκα-
λίᾳ αὕτη, διότι ἴσα ἴσα εἶναι ὀλοκληρωτι-
κῇ, ἀπαλείφει εὐτόλμως ἀπὸ τῆς πλοκῆς
τῶν πραγμάτων πρώτην τινὰ αἰτίαν, ἣτις
δὲν ἐμφάνεται καθαρῶς, ἀφοῦ π ο τ ἔ ἐν
ἐνεφανίσθη, καὶ ἀρνεῖται τὸ ὑπερφυσικόν,
ὅπερ διαφεύγει τὴν σοβαρὰν καὶ ἀκριβῆ
παρατήρησίν μας.

Ὅπως δὴποτε δὲν δύναμαι νὰ κινηθῶ
ἐν τῷ κύκλῳ τοῦ θαύματος μοι πρὸς λέγειν

ζητήματος, χωρίς να στηριχθῶ ἐπὶ τῶν οὐδαιωδῶν δογμάτων τῆς θετικῆς φιλοσοφίας.

Μετὰ παρέλευσιν τεσσαράκοντα ἐτῶν λαμβάνω αὐτὴν ὡς ὄδηγόν τῆς διανοίας μου καὶ τῆς διαγωγῆς μου. Θέλετε λοιπὸν συγχωρήσει τὸ ἐκ πεποιθήσεως ἀπορρέον ὕψος μου. Ὁ ἤμην ἀσυγχώρητος μόνον ἂν δὲν ἐποιούμην μνειάν τοῦ ὀνόματος τοῦ Αὐγούστου Κόμτ (Comte) τοῦ ἰδρύσαντος τὴν θετικὴν ταύτην φιλοσοφίαν. Ἡ εὐγνωμοσύνη ἀπαιτεῖ ὥστε ὁ μαθητὴς νὰ ἐμφανίζεται μετὰ τὸν διδάσκαλον.

Ἐν τῷ κράτει τῆς θετικῆς φιλοσοφίας ἡ γνῶσις τῆς ὑπερτάτης αἰτίας μεταμορφοῦται, ἢ ἀπὸ ἀπολύτου γίνεται σχετική. Ἄλλ' ἡ μεταμόρφωσις αὕτη οὐδὲν μεταβάλλει ἐν τῇ τάξει τῶν καθηκόντων ἡμῶν καὶ τῶν σχέσεών των. Ταῦτα μένουσι συνδεδεμένα ἐν τῇ ἀντικαθιστώσῃ ἐννοίᾳ, ὡς ἦσαν ἐν τῇ ἀρχικῇ των. Ὁ τρόπος τοῦ ἀκέπτεσθαι τῆς φιλοσοφίας ταύτης μᾶς ὑποχρεοῖ νὰ ἀναγνωρίζωμεν ὅτι αἱ γνῶμαι αἱ κυβερνήσασαι τὸν κόσμον μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ὑπῆρξαν ἐν γένει λίαν βοηθητικαὶ διὰ τὴν ἠθικὴν τῆς ἀνθρωπότητος μεταπλάσιν· ἀλλ' ὁ αὐτὸς τοῦ σκέπτεσθαι τρόπος μᾶς πείθει νὰ παραδεχθῶμεν, δι' ἱστορικῆς συναφείας, ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ δίαιτα προστίθησι νέαν δύναμιν ἐν τῇ ὠθήσει ταύτῃ, καὶ οἱ τὰ καθήκοντα ἡμῶν κερδαίνουσι γονιμότητα καὶ ἔκτασιν. Τὸ νὰ ἐξαρτῶμεν αὐτὰ ἀπὸ τινος πάντῃ ἀγνώστου, ὡς περ ἀνάγκη ὑπῆρξε νὰ γίνη ἐν διαφόροις περιόδοις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, εἶναι ἀποτελεσματικὸν ἐφ' ὅσον πιστεύωμεν τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀγνώστου τούτου. Ἄλλ' ἐφ' ἧς στιγμῆς ἡ πίστις

αὕτη ἠλιετώθη, ἐλαττοῦται συγχρόνως καὶ πᾶν τὸ ἀπ' αὐτῆς· ἐξαρτῶμενον.

Ἐν τοιαῦτα δὲ τῶν διανοιῶν καὶ καρδιῶν καταστάσει, ποῦ ἀλλαγῶν δέον νὰ ζητήσωμεν τοὺς κανόνας τῶν καθηκόντων ἡμῶν ἢ ἐν αὐτῷ τῇ τῶν πραγμάτων κανόνι; ποῦ δὲ νὰ μάθωμεν τὸν κανόνα τοῦτον τῶν πραγμάτων μᾶλλον ἢ ἐν ταῖς πειραματικαῖς ἐπιστήμασι; ταῖς θετικαῖς, ταῖς διδασκούσαις ἡμᾶς; τί ἐστὶ τὸ σύμπαν καὶ οἱ νόμοι αὐτοῦ; ἐννοῶ δὲ τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ συμπαντος· καὶ τῶν νόμων, οἵτινες εἰς ἡμᾶς εἶσι προσειτοί.

Τὰ πράγματα θὰ μᾶς ὀμιλήσωσιν ἀνεμφηρίστως διὰ σοβαρότητος, συνωδᾷ τῇ αὐστηρᾷ καὶ ἀδιαφόρῳ φύσει των. Ἄλλὰ ταῦτα δὲν θὰ μᾶς ἀφήσωσιν ἀγνοοῦντας πᾶν εἴτι μᾶς ἀφορᾷ· θέλουσι δὲ μᾶς εἰπεῖ εἰς τί δύνανται νὰ μᾶς ὑπκκοῦσῶσι καὶ εἰς τί θὰ μᾶς ἀντιτάξωσιν ἀκατάβλητον ἀντίστασιν. Αὕτη εἶναι μία τῶν πολυτιμωτέρων διδασκαλιῶν, ἃς ἠδυνάμεθα ποτε νὰ διδαχθῶμεν.

Δύο λέξεις νῦν περὶ τῶν πραγμάτων.

Κείμεθα ἐντὸς γαλαξίου συγκειμένου ἐξ ἑκατομμυρίων ἡλίων. Ὁ ἡμέτερος ἡλιος μεθ' ὄλων τῶν περὶ αὐτὸν οὐρανίων σωμάτων κατέχει μικροσκοπικὴν μόνον θέσιν. Χῶρος ἐτι μικρότερος κατέχεται ὑπὸ τῆς ἐφ' ἧς κείμεθα γῆς. Ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης, ἡ ζωὴ, ἐν ὠρισμένῳ τινι σημείῳ τῆς διαρκείας τῆς, ἐφάνη ὑπὸ μυρίας μορφᾶς, συνδεδεμμένας πάσας διὰ σειρᾶς τύπων ἀπὸ τοῦ φυτικοῦ μέχρι τοῦ σπονδυλωτοῦ ζώου τοῦ μᾶλλον συνθέτου. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ζωῆς ταύτης, ἐν διαφόρῳ τινι στιγμῇ τῆς παραγωγῆς τῶν ἀπλουστερίων ὀργανισμῶν, ὁ ἄνθρωπος, — καὶ τοι μέχρι

εἴμερον δὲν ἔχομεν ἢ ὑποθέσεις μόνον περὶ καταγωγῆς αὐτοῦ, ὡς περ ἄλλως τε συμβαίνει καὶ ὡς πρὸς τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ — ὁ ἄνθρωπος, λέγω, ἔρχεται καὶ λαμβάνει τὴν θέσιν αὐτοῦ ὑπὸ τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας, καὶ τὸ μέρος του ἐκ τῶν καρπῶν τῆς γῆς.

Ὁν ἠνωμένον ὡς αὐτὸς ὑφ' ὅλα τῆς ὑπάρξεως τὰ εἶδη καὶ ὑποκείμενον εἰς ὀργανικὸν κόσμον, οὐ τις συμμετέχουσι καὶ οἱ ἄλλοι τοῦ πλανήτου κάτοικοι, δὲν εἶναι ὃν ἐγκαταλελειμένον. Αἱ σχέσεις μόνον αἱ συντηροῦσαι καὶ διευθύνουσαι αὐτὸ δὲν ἀποκαλύπτονται, (ἐξαιρουμένου μόνον τοῦ ὑπάρχοντος ἐν αὐταῖς στοιχειώδους καὶ αὐτιμάτου), εἰμὴ βαθμηδὸν μετὰ ἐργασίαν ἐνδελεχῆ. Τὰ καθήκοντα προέρχονται ἐκ τούτου, ὅτι καθόσον αὐτὸς εἶναι πλῆσμα, ἀνήκει συνόλω τινι. Ἐν τούτῳ συνίσταται ἡ ζωηρὰ αὐτῶν δυνάμεις, ἣτις κίμνει ὥστε ταῦτα νὰ ὑπερέχουσιν εἰς τὸ πείσμα πασῶν τῶν κοινωνικῶν μεταβολῶν καὶ πασῶν τῶν ἐφοδῶν. Ἡ δυνάμις ἐκεῖνη προσέλαβε πλεῖστα ὅσα ὀνόματα καὶ πλεῖστα ὅσα χρώματα, οὕτως ὥστε δυσκόλως ἀναγνωρίζεται· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἠμποδίζει αὐτὴν νὰ ἦ πάντοτε ἡ ἰδίξι καὶ αἰωνίως παροῦσα, οὐδὲ νὰ ἐγγχαράιτη ἐν τῷ ἔργῳ αὐτῆς τὴν σφραγίδα τῆς συνεχείας καὶ τῆς ἀναπτύξεως.

Ἀνάγκη πᾶσα νὰ χαραῖξω γραμμὰς τινὰς περὶ τῆς ἀντιδράσεως ταύτης τοῦ κόσμου ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου· ἣτις ἐτι μᾶλλον ἀείποτε ὀρίζει τὸν περιληπτικὸν καὶ ατομικὸν βίον.

Ὁ κόσμος εἶναι πλέον ἀνοικτὸς ἐνώπιόν μας. Οὐρανὸς καὶ γῆ. Δραστηρίχ τις περὶ ἔργων, ἣν οὐδὲν πλέον ἀναχαιτίζει, μᾶς

ᾧθησε νὰ ἀνερευνησώμεν αὐτὸν ἐν τῇ ἀποστάσει του, ἐν τῷ βίθει του, ἐν τῷ παρελθόντι του. Συγχρόνως ἡ ἐπιβλητικὴ ἀνάγκη μᾶς ἀναγκάζει νὰ ζητήσωμεν παρ' αὐτοῦ οὐ μόνον τὸν ἐπιούσιον ἡμῶν ἄρτον, ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἄλλας ἀπολαύσεις, αἵτινες ὁσημέραι τελειοποιῦνται. Μελέτη καὶ ἐργασίαι, ἐπιστήμη καὶ ἐκκάρπωσις, ἰδὺ εἰς τινὰς ὁδοὺς ἐξετέθημεν, χωρὶς τὸ παράπαν νὰ δυνάμεθα ἢ νὰ θέλωμεν νὰ ἐπιποχωρήσωμεν.

Ἐτέρα ὄψις τοῦ κόσμου, ὃ εἰσὶν ἑτέρα ὄψις τῶν πραγμάτων τούτων, ἅπερ ἡμεῖς δὲν κατασκευάζομεν, ἀλλ' ἐξ ὧν κατασκευάσθημεν, παρουσιάζεται ἡμῖν ἐν τῷ συνδέσμῳ τῶν κοινωνιῶν καὶ ἐν τῷ δυναμισμῷ τῷ κατάπονουντι αὐτάς. Ἀνεκαλύφθη ὅτι χρονικὰ τινὰ, συλλεγέντα κατ' ἄρχὰς οὐχὶ μὲ τὴν ἰδέαν νὰ ἐξοφαλισθῆ ἡ τῆς ἱστορίας συνέχεια, μᾶς προεμήθευσαν ἀποδείξεις τεκμηριούσας τὴν κοινωνικὴν ἀνάπτυξιν, τὴν πρόσδον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν ἰδέαν τῆς φιλανθρωπίας. Ἐνῷ οἱ χριστιανοὶ καταδικάζουσι τοὺς προκατόχους των ἐθνικὸς καὶ ἐνῷ οἱ ἐπαναστᾶται τοῦ 1789 περιφρονεοὶ τοὺς προγόνους αὐτῶν χριστιανούς, εὐγνωμοσύνη μᾶλλον πεφωτισμένη καὶ καλλιτέρα, περιπτώσει σύμπαν τὸ ἀνθρώπινον παρελθόν. Οὐδὲν εἶναι ἀπορριπτέον ἐκ τῆς μεγάλης καταλειφθείσης ἡμῖν κληρονομίας. Δὲν ὑπάρχει ποσὴς εὐσπλαγγνία βαθεῖα διὰ τοὺς προγόνους, οὐδ' ἀναμνήσεις σεβορᾶ διὰ τοὺς ἀπογόνους, ὅποταν αἱ δογματικαὶ προκαταλήψεις ταξινομοδοὶ τοὺς ἀνθρώπους οὐχὶ ἀνολόγως τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτῶν, ἀλλὰ κατὰ τὸς φαινομενικὰς ἐξαιρέσεις των.

Ἄν ἀφ' ἐνός ἔτι οἱ φυσικοὶ νόμοι ἐ-

χουσι τροποποιήσιμον διερεθίζει τὴν ἐνεργητικότητα τοῦ ἀνθρώπου, χάριν τῆς ὠφελείας τῆς προσγινομένης αὐτῷ ἐκ τῶν τροποποιήσεων τούτων, ἀφ' ἑτέρου, ὅτι οὗτοι ἔχουσιν ἀμετέβλητον καὶ καθολοκληρίαν ἀναγνωρισμένον, διδάσκει αὐτῷ τὴν εὐσυνείδητον καὶ ἐκουσίαν ὑπομονὴν, ἀρετὴν μεγίστην δι' ἣν τόσῳ πτωχὸν καὶ καταπολεμούμενον. Ἡ ἀκριβὴς σύμμετρος ταλάντευσις μεταξύ τῆς ἐνεργητικότητος καὶ τῆς ὑπομονῆς, εἶναι τὸ προσὸν τῆς θετικῆς τοῦ κόσμου ἐννοίας.

Ἡ ἑκτασις τῆς ἀνοχῆς, οὐχὶ μόνον τῆς παθητικῆς ἐκείνης ἀνοχῆς τῆς συγκατατιθεμένης νὰ ὑποφέρει τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ τῆς ἐνεργητικῆς ἀνοχῆς τῆς ἀποδιδούσης εὐρείαν δικαιοσύνην πάσαις ταῖς κοινωνικαῖς δυνάμεσιν ἐν τῷ παρελθόντι, ἢ μεγαλοπρεπῆς, λέγω, αὐτῇ ἑκτασις, ὀφείλεται τῇ θετικῇ φιλοσοφίᾳ, ἥτις ἀπέδειξεν ὅτι ἡ ἀνθρώπινος ἔλιξις ἐστὶν ἀλυσσος ἀδικήσας καὶ αἰτέρμων. Καὶ τοῦτο δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐννοηθῇ καὶ ἐπικυρωθῇ ἂν ἐν ταῖς δικονομικαῖς καὶ ἠθικαῖς νόμοις δὲν ἐνουπῆρχε πάντοτε γινόμενόν τι — ἐν ἀγνοίᾳ ἡμῶν ἐκ τοῦ ἀθροίσματος τῶν διεπόντων ἡμᾶς νόμων ἐξωτερικῶς τε καὶ ἐσωτερικῶς, γινόμενον τόσῳ μᾶλλον μικρὸν ἐφ' ὅσον τὸ ἄθροισμα οὗτο εἶναι μᾶλλον ἀγνωστον, καὶ τόσῳ μᾶλλον μέγα ἐφ' ὅσον τὸ ἄθροισμα αὐτὸ τυγχάνει γνωστόν.

Διὰ τοῦτο ἡ ἠθικὴ ἔλιξις εἶναι τόσῳ στενῶς συνδεδεμένη μετὰ τῆς ἐπιστημονικῆς. Τὸ γεγονός ἐκηρύχθη ἀπαράδεκτον ὑπὸ πολλῶν, εἴτινας εἰκοτολογοῦντες ὅτι ἡ παιδεία καὶ ἡ ἠθικὴ διαφέρουσιν ἀλλήλων, δὲν ἠθέλησαν ν' ἀναγνωρίζωσιν εἰμὴ ἀπλῆν τινα σύμπτωσιν ἐν τῇ σχέσει,

ἢν ἡ ἱστορία ἐπιβεβαίωσεν, τῶν δύο τούτων ἔλιξων. Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἰσδύει ἐν τῇ γνώσει τῶν πραγματικῶν καθηκόντων, ἐφ' ὅσον οὗτος ἀπομακρύνει τὸν ἀπατηλὸν ὀρίζοντα δι' αὐτὴν ἢ φύσιν τὴν περιεκύκλωσεν.

Οἱ ἀπατηλοὶ οὗτοι ὀρίζοντες — ἢ φράσις εἶναι μυθοπλαστοῦ τινος — εὐρίσκονται πανταχοῦ. «Οὗτοι θλώσι τὴν βακτηρίαν τὴν ἐν τῷ ὕδατι ἐμβαπτίζομένην, ἢ ν ἢ λογικὴ ἔξις ἀξίει» — λέγει ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος ὁμιλῶν ὁ Λαρονταῖνος. Οὗτοι δαικνύουσιν ἡμῖν πεισματωδῶς τὸν ἥλιον ἐγειρόμενον ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ κατακλινομένον ἐν τῇ δύσει. Ἔστὲ βέβαιον ὅτι ἐν τῷ ἠθικῷ κόσμῳ δὲν ὑπάρχουσιν ὀλιγώτερον ἀπατηλοὶ ὀρίζοντες τῶν ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ ὑπαρχόντων. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἐπιβάλλουσιν ἡμῖν καθήκοντα φαντασιώδη ἢ κακὰ καὶ ἀποκρύπτουσιν ἡμῖν ἕτερα πραγματικὰ καὶ ὑγειᾶ. Οὕτως ἀπαιτοῦσιν οἱ μετὰ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν αἰσθήσεων ἡμῶν συνδυασμοί.

Ὅστις δὴποτε μετὰ σταθερότητος ἀποφαινεταὶ ὅτι δὲν εἶναι οὔτε ἄθροιστος, οὔτε θεϊσθής, ὁμολογεῖ τὴν ἑαυτοῦ ἀγνοίαν ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν τῶν πραγμάτων καὶ τὸ τέλος αὐτῶν καὶ ταυτοχρόνως ταπεινοὶ πᾶσαν ὑπερηφάνειαν.

Οὐδεμίαν ταπεινοφροσύνην δύναται νὰ ἦ ἀρκούντως βαθεῖα ἐνώπιον τῆς ἀπειρίας τοῦ χερόνου, τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς ὑποστάσεως, τῆς παρουσιαζομένης εἰς τὰ ὄμματα καὶ τὸ πνεῦμα ἡμῶν πρὸ καὶ μεθ' ἡμᾶς. Ἐνώπιον τῶν ἀπομακρυσμένων τούτων ὀρίζοντων τῶν ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης ἀνακαλυφθέντων, δὲν ἀμφιταλαντεύομαι ποσῶς νὰ ἐπαναλάβω τοὺς ἰσχυροὺς τοῦ Βοσσοῦντιου λόγους, ὅ-

εις παραφερθείς πλειότερον παντός ἑτέρου, κατά τινα ἀπερίοριστον ἔστικτιν, ἐφώνησε πρὸς ἑαυτόν: Σι γήσα τε, σκέψεις μου!

Τὸ κῦρος δὲν μᾶς ἐλλείπει πλέον. Καί πως ἠδύνατο ἄλλως νὰ ἔχη τὸ πρᾶγμα, ὅπου ὁ ἠθικὸς κανὼν ἀπορρέει ἐξ ἐκείνου ὅπερ θεμελιῶν τὸν ἀτομικὸν καὶ κοινωνικὸν ἡμῶν βίον;

Ἦως δὲ ὁ παραβιάζων αὐτὸν δὲν θὰ ἐξετίθετο εἰς πᾶν εἶδος τιμωρίας; Ἄλλ' ἐπειδὴ αἱ ὄραται αὐταὶ πειναὶ δὲν ἐπιπίπτουσι κατὰ πάντων τῶν ἐνόχων, καὶ ἐπειδὴ κακὰ παρακλήσια ταῖς ποιναῖς τιμωροῦσι τοὺς ἀθώους, ἀνάγκη νὰ ὑψωθῶμεν πλειότερον καὶ νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ δικαστήριον τοῦ κριτοῦ τοῦ καταδικάζοντος καὶ ἀθωοῦντος. Ὁ δικαστὴς οὗτος ἐστὶν ἡ συνείδησις. Αὕτη προέρχεται ἐκ τοῦ ἀθροίσματος τῶν ἠθικῶν κανόνων, οὗς πᾶς πολιτισμὸς, πᾶσα ἐποχὴ ἐπέβαλε τῇ κοινωνίᾳ. Αὕτη ἐστὶν ἀναγκαιῶς δεκτὴ μετασχηματισμοῦ καὶ τελειοποιήσεως, ἀλλ' ἐν πάσῃ ἐκεχειρῇ ἐξασκεῖ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων μεγίστην ἐπιρροήν. Αὕτη δὲν χάνει τὴν ἐνεργητικότητά της εἰμὴ εἰς τινὰς δυσμοίρους ὀργανισμοὺς, εἴτινες ἄλλως τε δὲν εἶναι ἤτιον ἐπαναστάται κατὰ τοῦ δόγματος τῶν ποινῶν καὶ ἀμειβῶν πέραν τοῦ τάφου, ὡς ἐνδεικνύουσι τό τε παρελθὸν καὶ τὸ παρόν. Ἄν δέ τις ζητῇ πλειότερον, ἤτοι πραγματικὴν τιμωρίαν μετὰ θάνατον, οὐδὲν ἔχομεν νὰ τῷ ἀπαντήσωμεν οὐδὲν νὰ τῷ ἀρνηθῶμεν καὶ οὐδὲν νὰ τῷ παραδεχθῶμεν, ἀγνοοῦντες καθ' ὁλοκλήριον τὰ μετὰ θάνατον συμβαίνοντα, καθὰ περ ἀγνοοῦμεν τὰ πρὸ τῆς ζωῆς συμβάντα· ἀλλ' ὑποστηρίζομεν ὅτι ἡ συνείδησις, ἀναπτυσσομένη ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ τῆς κοινωνικῆς καὶ ἀτομικῆς ἀγωγῆς, εἶναι τὸ ἀγρυπνὸν αἰετοπετὸν ὄμμα, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν μᾶλλον χρυσαίων πράξεων.

Ὁ Ὅμηρος παριστᾷ τοὺς γέροντας ἀγρυπνοῦντας ἐν ταῖς Σκαιαῖς πύλαις, ἐνῷ οἱ γενναῖοι μαχηταὶ ὑφίστανται τῆς μάχης τὰ βῆρη, καὶ παραβάλλει αὐτοὺς, ὁμιλοῦντας περὶ τῶν ἀρχαίων ἀνδραγαθημάτων των, πρὸς ὄκητροὺς τέττιγας, ὧν ἡ ὀξεία φωνὴ ἀντηχεῖ ἐν ταῖς πυκνοῖς δάσεσι. Τῷ ὄντι, οἱ γέροντες, πλησιάζοντες εἰς τὸ τέλος τοῦ ταξιδίου των, ἀναπαύονται· ἡ ἀδύνατος αὐτῶν φωνὴ δὲν ἀκούεται μακρόθεν, καὶ ἀφίνουσι τοῖς νέοις τὰς μεγάλας πράξεις καὶ τὰς εὐρεῖς μελέτας. Ἄλλ' ὅπου τὸ ἀναπόφευκτον γῆρας δὲν κατέβαλε πολὺ τὸ σθένος αὐτῶν, καὶ δικτηροῦσιν, ἀνὸς οὐχὶ τὸ πῦρ, τοῦλάχιστον τὸ φῶς, τότε τοῖς ἐναπομένει, ὅπως συνοδεύσῃ αὐτοὺς μέχρι τοῦ τέρατος, ἢ ἱκανοποιήσῃ τοῦ νὰ δαμνείωσι τὸν λόγον των καὶ τὴν πειράν των ἐν πάσῃ χρησίμῳ περιστάσει. Ἰκανοποιήσεις, ἢν αἰσθάνονται τόσῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον αὕτη δὲν ἔχει ἄλλον σκοπὸν ἢ ἐκεῖνον τοῦ γέροντος Λαφονταίνου.

Καὶ ἐνταῦθα κατέληξεν ἡ ἀπάντησις τοῦ Λιττρέ, ἣν ὑπεδέχθη ἡ Σποὰ διὰ ζωηρῶν χειροκροτήσεων.

Ἔτα ὁ ἀδ. Γαμβέττας ἀπέδωκε τῷ Αἰμιλίῳ Λιττρέ τὸν ὀφειλόμενον ἐπαινον διὰ τὸν ἐργώδη βίον του, ὃν τόσῳ ἐνδόξως διέρχεται.

Ὁ Λιττρέ μετὰ τὴν τῶν ἐργασιῶν διακοπὴν ἀνεχώρησε, συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν συμπαθειῶν, καὶ τοῦ σεβασμοῦ πάντων τῶν ἀδελφῶν.

Τὸ ἐφ' ἡμῖν δὲν ἔχομεν νὰ πράξωμεν ἄλλο ἢ νὰ συγχαρῶμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ἐπὶ τῇ ἀποκτήσει τόσῳ σπουδαίου ἀδελφοῦ καὶ νὰ συστήσωμεν ταῖς ἀναγνώσταίς μας τὴν μελέτην τοῦ σπουδαίου τούτου ἔργου τοῦ ἀδ. Λιττρέ.